

KANSAKOULUJEN LAULUNOPETUS 1950-60- LUVUILLA

Erja Kosonen

Jyväskylän yliopisto, musiikin laitos
erja.kosonen@jyu.fi

Tiivistelmä

Koulujen laulunopetuksen historia on jäänyt kouluhistoriallisen tutkimuksen sivujuonteeksi vaikka musiikilla oli seminaariopinnoissa ja opettajakorkeakoulussa keskeinen asema ja musiikin arvostus näkyi myös 1900-luvun kansakoulujen opetussuunnitelmissa. Rinnalla kehittyi oppikoulujen / lyseoiden musiikinopetus, opettajana 1960-luvulle saakka ns. sopiva musiikin ammattilainen.

Tutkimushanke Koululaulut ja laulunopetus aikansa arvokasvattajana keskittyy kansakoulussa käytettyihin laulukirjojen analyysiin ja laulunopetuksen ohjeistukseen. Ohjeistusta löytyy laulukirjoista ja musiikinteorian oppikirjoista ja opetusoppaista. Laulukirjojen lisäksi tutkimusta täydentää ns. käyttäjäkokemukset eli aikansa koululaisten muistot koulun lauluopetuksesta sekä opettajien haastatteluaineisto.

Laulunopetus oli perussisällöltään hyvin samanlaista koko 1900-luvun alkupuoliskon ja myös ennen 1900-luvun vaihdetta. Ensisijaisesti laulettiin opettajan säestäessä harmonilla ja myöhemmin pianolla. 1950-luvulla alkoi käytännön opetukseen tulla uusia sisältöjä ja vaihtelevuutta mm. koulusoitimien myötä. Uudet laulukirjat antoivat jo hyvät mahdollisuudet opetuksen monipuolistamiseen, mutta varsinainen musiikinopetuksen uudistus odotti peruskoulua ja 1970-lukua.

Sodan jälkeiset vuosikymmenet olivat voimakasta jälleenrakennuksen aikaa. Koulunkäynti oli hyvin opettajajohtoista. Musiikinopetuksessa koulun opetussisällöt ja koululaisten arjen musiikkimieltymykset eivät kohdanneet välttämättä lainkaan. Musiikkikulttuurin murros yhteiskunnassamme teki tuloaan mutta iskelmät, jazz ja muu populaarimusiikki eivät kuuluneet varsinkaan kansakoulun opetukseen.

Asiasanat: laulunopetus, laulukirjat, opetussuunnitelmat

1. Johdanto

Laulun asema koulun oppiaineena oli kohtalaisen vakaa niin kauan, kun kansanopetus ja lukutaidosta huolehtiminen oli kirkon ohjaksissa. Kirkon ja valtion tiet erosivat Suomen autonomian aikana 1860-luvulla.

Kansanopetus sai kokonaan uudenlaisen muodon, kun ensimmäinen suomenkielinen kansakoulunopettajaseminaari perustettiin Jyväskylään vuonna 1863. Musiikilla oli seminaariopinnoissa keskeinen merkitys ja musiikin arvostus näkyi myös 1900-luvun opetussuunni-

telmissa. Rinnalla kehittyi kansakoulun opetuksen jälkiä seuraten oppikoulujen / lyseoiden musiikinopetus, opettajana 1960-luvulle saakka ns. sopiva musiikin ammattilainen, kuten kanttori.

Koulujen laulunopetuksen historian tutkimus on jäänyt kouluhistoriallisen tutkimuksen sivujuonteeksi lähes koko siltä ajalta, kun seminaareissa on opettajia koulutettu ja kansakoululaitos on Suomen lapsia ja nuoria kasvattanut ja sivistänyt.

Tutkimushanke Koululaulut ja laulun-

opetus aikansa arvokasvattajana keskittyy kansakoulussa käytettyihin laulukirjojen analyysiin ja laulunopetuksen ohjeistukseen. Ohjeistusta löytyy laulukirjoista ja musiikinteorian oppikirjoista ja opetusoppaista, joita on suunnattu mm. seminaarien oppimateriaaleiksi. Laulukirjojen lisäksi tutkimusta täydentää ns. käyttäjäkokemukset eli aikansa koulu-laisten muistot koulun lauluopetuksesta sekä opettajien haastatteluaineisto.

Olen jäsentänyt Suomen musiikkikasvatuksen historian neljään eri vaiheeseen kukin kestoltaan 20 – 300 vuotta:

1. Kirkon ohjauksen aika alkaa keskiajan luostarikouluista ja jatkuu aina suomenkielisen koululaitoksen perustamiseen 1850-luvun puolivälissä.
2. Jyväskylän seminaarin perustamisesta kansansivistyksen aikakaudeksi kutsumani 90 vuoden pituinen ajanjakso, joka aikakautena on itse asiassa merkittävin laulunopetuksen sisällön ja laulun aseman kannalta.
3. Toisen maailmansodan jälkeinen jälleenrakentaminen merkitsi samalla hyvinvointiyhteiskunnan rakentamisen aikakautta. Pyrkimys koulutukselliseen tasa-arvoon oli jo silloin tavoitteena, vaikka tasa-arvo ja yhtäläiset koulutusmahdollisuudet jäivät vielä ajatuksen asteelle.
4. Ensimmäinen peruskoulun opetus-suunnitelma vuodelta 1970 aloitti jälleen uuden aikakauden koulutuksemme ja laulunopetuksen historiasa: peruskoulu hyvinvointiyhteiskunnan osana, oppiaineena musiikki.

2. 1950-luku suurten ikäluokkien ja jälleenrakentamisen aikaa

Sotavuosien jälkeisiä vuosikymmeniä leimaa taloudellinen kasvu, suuret ikäluokat ja uusien koulujen rakentaminen. Koulujärjestelmän kehitys kohti peruskoulua oli jo alkanut. Suomalaisten koulutustaso oli vielä alhainen. Koulutuksen arvostus kasvoi, mikä näkyi oppikoulu-

jen suosiossa. Rinnalla oli vielä käytännön aineisiin painottunut kansalaiskoulu, josta kuitenkin puuttui taideaineiden opetus.

Laulu oli oppiaineen nimenä kansa- ja oppikouluissa ja siihen liittyi opetus-suunnitelmassa (1952) ja käytännön opetustyössä musiikkiopin perustiedot. Tavallinen opetusmetodi oli kuulonvarainen oppiminen, johon viittaavat myös 50-luvun oppilaat. Ulkoa opittiin varsinkin virsiä, isänmaallisia ja maakuntalauluja ja niitä osataan vieläkin.

Musiikkiopissa opetus perustui pitkään Wilho Siukosen Musiikkioppiin (1929) ? mutta 1950-luvulla sen tilalle tuli Jyväskylän Kasvatusopillisessa Korkeakoulussa musiikin lehtorina toimineen Olavi Ingmanin oppikirja *Laulun opetus* (1952), jossa ohjeistetaan laulun opetukseen lapsen maailma huomioiden:

“Se mieliteiden kirjavuus ja keskinäinen ristiriitaisuus, joka kuvastuu meillä käytössä olevista laulunopetusmenetelmistä, on omiaan hämmentämään omalle polulle hakeutuvaa nuorta opettajaa. Mikä on oikein, kuinka on opetettava?... Koululaulumme routaisessa ja hallaisessa maastossa tulee luonto, so. lasten ja opettajien musiikillinen taso, vähitellen suorittamaan oman pelkistyksensä ja se, mitä voi jäädä jäljelle, on oleva yksinkertaista, käytännöllistä, havainnollista ja lapsen-omaista.” (Ingman 1952, 3.)

3. Perinteistä laulunopetusta

Olavi Ingmanin tavoitteet päämäärät ja tavoitteet koulun laulunopetukseen olivat:

1. Laulunopetus on musiikinopetusta ja sellaisena osa sitä yleistä musiikkikasvatusta, jonka on määrä antaa kansallemme musiikinviljelyn perustiedot ja -taidot.
2. Ahtaampana tarkoituksena on lau-

- lutaidon kehittäminen ja
3. perinnäisen, yleiseen kansalaistietoutteen kuuluvan lauluaineiston siirtäminen jälkipolville.
 4. Laulu sinänsä on elämän ilon lähteenä itsetarkoitus
 5. Musiikki kuuluu kaikille osana inhimillisiä perustarpeita, ei vain ns. musikaalisille ihmisille.

Laulutunnin kaavaksi kansakoulun III luokalta lähtien Ingman (1952) esittää:

1. alkulaulu,
2. kuulustelu,
3. musiikkioppia (enintään 1/3 tunnista)
4. uuden laulutehtävän valmistus:
 - a) tehtävän ilmoitus,
 - b) mallilaulu tai -lausunta,
 - c) sanaselitykset,
 - d) sanojen harjoittelu,
 - e) laulun harjoittelu,

Kirja antaa opettajalle hyvin yksityiskohtaisia ohjeita opetukseen laulujen ja musiikkiopin opettamista varten mutta varsinaisia lauluja kirjassa ei mainita.

Lauluja löytyy runsaasti koululaulukirjoista, joista monista 50–60-luvuilla käytössä oli jo uusintapainosten uusintapainoksia:

J. N. Vainio, Valistuksen laulukirja:

1. painos v. 1909, 39. painos v. 1956

Vilho Siukonen, Kodin ja koulun lauluja: 1. painos v. 1929, 22. painos v. 1968

Lauri Parviainen, Koulun laulukirja:

1. painos v. 1934, 14. painos v. 1953

Olavi Pesonen, Laulukirja: 1. painos v. 1938, 31. painos v. 1969.

Laulukirjat olivat ns. perinteisiä koululaulukirjoja, kodin yleislaulukirjoja, joista löytyy lauluja elämän eri tilanteisiin ja eri ikäisille. Kirjoja ei sisältönsä puolesta ole suunnattu erityisesti kansakouluun ja niitä käytettiin yhtä lailla oppikoulussakin. Laulukirjoihin oli omat säestyskirjat, neliäänistä koraalisia enimmäkseen sillä oletuksella, että opet-

tajat osaavat soittaa sävellajista riippumatta. Kirjat olivat käytössä vielä 1950-luvulla ja osa myös 60-luvulla, peruskoulu-aikaan saakka.

Laulujen sävelkorkeudet ja ambitus ovat aivan omaa luokkaansa verrattuna 2000-luvun koulun musiikinkirjoihin: g – E² on hyvin tavallinen ääniala kirjoissa ja moniäänisissä lauluissa sopraanos-temma voi olla vieläkin korkeampi. Varsinaista kuorolaulua varten oli erillisiä kokoelmia.

Laulukirjojen aihepiireistä keskeisimmät kuvaavat koulun arvomaailmaa: koti – uskonto – isänmaa olivat kolme keskeistä pääsisältöä, joiden alle sijoittuivat luontevasti luonto, työ ja leikki, raittiuslaulut, heimokansat ja kansainvälisyys ja luonnollisesti kouluvuoden kierto juhla-aikoihin. Kansakoulu ja koulun juhlat olivat edelleen tärkeä juhlaperinteiden välittäjä, mitä se oli ollut jo 1800-luvun opettajaseminaareista lähtien. Kukapa meistä ei muistaisi koulun joulujuhlia, äitienpäiväjuhlia kevätjuhlista puhumattakaan. Lisäksi oli oma juhla Kalevalanpäivänä. Luonnollisesti itsenäisyyspäivä huomioitiin koulussa sen jälkeen, kun Hoosiannalla oli aloitettu ensin adventtiaika ja joulun odotus.

Keskeisin opetusmenetelmä laulujen opettelemisessa oli korvakuulolaulu: opettaja lauloi malliksi ja saattoi säestää harmoonilla. Henkilökohtaisia laulukirjoja ei yleensä ollut tai sitten oli laulukirja, joka kulki sisarusarjassa vanhimmas- ta nuorimpaan ja jäi lopulta kodin kirjahyllyyn perheen yleislaulustoksi.

4. Koulusoittimet ja äänilevyt laulutunneille

1950-luvulla ilmestyi sisällöltään jo modernimpia laulukirjoja, joissa oli mukana myös koulusoitinsovituksia:

- **Olavi Ingman: Laula sinäkin:** 1. painos v. 1951 – 10. painos v. 1962, **Laula sinä, minä soitan:** 11. painos v. 1961 – 13. painos v. 1969

- **Jorma Pukkila & Matti Rautio: Musiikkia oppimaan, laulavan ja soittavan nuorison oppikirja**, 1. painos v. 1957 – 16. painos v. 1970.
- **Ahti Sonninen, Martti Räisänen & Oiva Naukkarinen: Laulan ja soitan**, 1. painos v. 1958 – 11. painos v. 1968, jossa mukana laululiite, jossa sointumerkit. Kirja ilmestyi myös peruskoulun musiikkikirjana ala-asteen eri luokille.

Laulujen kokonaissisältö oli paljolti samanlainen kuin edeltävissä laulukirjoisakin. Kouluikäisen kehitysvaiheet huomioitiin aiempaa paremmin kirjojen sisällöissä mutta kirjat ovat kokonaisuutena hyviä yleislaulustoja, aikansa toive-laulukirjoja.

Laulunopetukseen liittynyt musiikkitiedon opetus on ollut sisällöltään hyvin vaihtelevaa sen perusteella, mitä oppilaina olleet muistelevat koulun laulutunteja. Säveltapailun ja harmoniaopin perusteisiin opastaa myös Ingmanin opetuksen opas (1952) ja tekee sen itse asiassa niin yksityiskohtaisesti, että kirjaa seuraten on nuotinluvun perusteet voinut opettaa, vaikka ei itse kovin vahva musiikillisilta taidoiltaan olisi ollutkaan.

Olavin Ingmanin ”Laula sinä, minä soitan” vuodelta 1961 kuvaa kirjantekijän tarvetta muutokseen oppimateriaalissa. 10 ensimmäistä painosta *Laula sinäkin* keskittyi nimensä mukaisesti laulamiseen. 11. painos ohjeistaa laulun ohella myös koulusoitinten käyttöön. Kirjassa on 307 laulun lisäksi 29 lauluun koulusoitinsäestys ja oma osastonsa ”Lasten oma orkesteri”, jossa on kahdeksan koulusoitinpartituuria tuttuihin lauluihin. Koulusoittimet ovat aakkosjärjestyksessä kastanjetit, kellopeleli, lautaset, nokkahuilu, tamburiini, triangeli ja viulu.

Orkesterisoitinten esittely ja musiikin historian merkkihenkilöiden esittely on myös mukana kirjassa, joten opetussisältöjen monipuolistuminen näkyy jo oppimateriaaleissakin. Musiikinkuuntelu äänilevyiltä mainitaan myös Jyväskylän

Kasvatusopillisen korkeakoulun laulun opetussuunnitelmissa jo vuonna 1950.

Pukkila-Rautio (1957) ja Sonninen-Räisänen-Naukkarinen (1958) suuntasivat sisällöllään jo kohti musiikki-nimistä oppiainetta ja peruskouluaikaa. Kirjoissa on runsaasti edelleen käyttökelpoisia koulusoitinsovituksia Orff-soittimille ja kumpikin kirja on itse asiassa melkoinen musiikillisen yleissivistyksen tietopaketti runsaan lauluston lisäksi.

Niin perinteisissä kuin 50-luvun uutuskirjoissa on runsaasti perinteisiä ja tuttuja koululauluja: P. J. Hannikaisen Oravan pesä ja Suojelusenkeli on opittu eri vuosikymmeninä mutta aivan erityisesti muistetaan laulutunneilta maakuntalaulut, joita laulettiin useampana vuonna ja ne opeteltiin luonnollisesti ulkoa. Myös Ateenalaisten laulu, jonka monet 50-60-luvulla koulua käyneet muistavat koulun laulutunneilta, on mukana kaikissa edellä mainituissa noissa. Sotavuodet olivat vielä tuoreessa muistissa ja opettajissa oli sodassa mukana olleita, joiden työskentelyyn sotavuodet toivat omat varjonsa. Monet isänmaalliset laulut auttoivat kuitenkin ilmeisesti heidän henkistä kuntoutumistaan, tai niitä ainakin monessa koulussa vielä aktiivisesti laulettiin.

5. Uudistuva opettajankoulutus

Kasvatusopillinen korkeakoulu viittaa muutoksiin opettajankoulutuksessa: 3- tai 5-vuotisten seminaarien sijaan oli ylioppilaille kaksivuotinen kansakoulunopettajakoulutus opettajakorkeakoulussa (mm. Jyväskylä, Helsinki, Oulu). 1950- ja 60-luvuilla oli mahdollisuus täydentää opintojaan vielä vuoden kansalaiskoulun opettajan koulutuksella, jossa koulutuksessa oli JKKK:ssa yleisaineiden opettajan opetussuunnitelmassa jopa musiikki mukana, vaikka kansalaiskouluissa ei juurikaan taideaineita opetettu.

Musiikki oli opettajankoulutuksessa

tuntimäärältään yksi suurimpia aineita sekä seminaareissa että opettajakorkeakouluissa ja tavoite oli selvä: jokaisen kansakoulunopettajan perustaitoihin kuului soitto- ja laulutaito.

Sibelius-Akatemiassa alkoi vuonna 1957 musiikin aineenopettajakoulutus mutta vielä 60-luvulla musiikinopettajia oli vain suurimmissa kaupungeissa ja vallinnut käytäntö, kansakoulunopettaja tai ns. muu musiikin ammattilainen vastasi oppikoulun ja lukion musiikinopetuksesta peruskoulun tulon asti monessa koulussa.

Lähteet

- Ingman, O. (1952). *Laulun opetus*. Porvoo: WSOY.
- Ingman, O. (1952, 3. p. 1954, 8. p. 1960). *Laula sinäkin : Koulun laulukirja*. Porvoo: WSOY.
- Ingman, O. (1967). *Laulu ja soitto : Teoksen laula sinä, minä soitan yhdenteentoista, uudistetun painokseen lisättyjen uusien laulujen säestykset*. Porvoo: WS.
- Ingman, O. (1969). *Laula sinä, minä soitan : Koulun laulu- ja soittokirja* (13., tark. p. ed.). Porvoo: WS.
- Jyväskylän kasvatusopillisen korkeakoulun opetussuunnitelma, kansakoulunopettajatutkinto 1950–1951, 1951–1952. *Laulu ja musiikkioppi*. Jyväskylä.
- Kansakoulun opetussuunnitelmakomitean mietintö. 2, Varsinaisen kansakoulun opetussuunnitelma (1952). . Helsinki: Valtioneuvosto.
- Nurmi, V. (1990). *Maamme opettajakorkeakoulut: kasvatushistoriallinen perustutkimus*. Helsinki: Helsingin yliopisto.
- Parviainen, L. (1934). *Koulun laulukirja*. Porvoo: WSOY.
- Parviainen, L. (1945). *Koulun laulukirjan säestymistä säestyksineen* (2. p. ed.). Porvoo: WSOY.
- Pesonen, O. (1938). *Laulukirja*. Helsinki: Valistus.
- Pesonen, O. (1944). *Laulava kansa : Säestykset ja kuorosovitukset laulukirjaan. 1*. Helsinki: Valistus.
- Pukkila, J., & Rautio, M. (1957). *Musiikkia oppimaan : Laulavan ja soittavan nuorison oppikirja*. Hki: Fazerin musiikkikauppa.
- Seminaarilainsäädännön uudistamiskomitean mietintö : Kansakoulunopettajaseminaarin opetussuunnitelmat* (1960). . Helsinki: [Valtioneuvosto].
- Siukonen, W. (1929). *Laulukirja : Koulun ja kodin lauluja* (2. lisätty p. 1931, 6. painos 1937 (omat) ed.). Helsinki: Otava.
- Siukonen, W. (1929). *Laulun opetusoppi*. Helsinki: Otava.
- Siukonen, W. (1932). *Musiikkioppi : Musiikkikouluja, seminaareja ja itseopiskelijoita varten* (2. uusittu p. ed.). Jyväskylä: Otava.
- Siukonen, W. (1944). *Laulukirja : Koulun ja kodin lauluja : Säestykset* (2. p. ed.). Helsingissä: Otava.
- Siukonen, W. (1947). *Laulun opetusoppi* (2. uusittu p. ed.). Helsinki: Otava.
- Sonninen, A., Räisänen, M., & Naukkarinen, O. (1958). *Laulan ja soitan : Koulun musiikkikirja* (10. p. ed.). Hki: Otava.
- Vainio, J. N. (1909). *Valistuksen laulukirja : Koulujen ja nuorison tarpeeksi*. Helsinki: Valistus.
- Vainio, J. N. (1927). *Valistuksen laulukirjan säestyksiä : koulujen ja nuorison tarpeeksi* (3. p. ed.). Helsinki: Valistus.